

Aleksandra Brzemia-Bonarek
ks. Szymon Drzyżdżyk

CHRZEST DZIECKA WBREW WOLI RODZICÓW

ANALIZA TEOLOGICZNO-PRAWNA

Wprowadzenie ogólne do *Obrzędów chrztu dzieci dostosowanych do zwyczajów diecezji polskich* mówi, że „chrzest, brama do życia i królestwa Bożego, jest pierwszym sakramentem nowego prawa; przyniósł go Chrystus wszystkim ludziom, aby mieli życie wieczne, a potem wraz z Ewangelią powierzył go swojemu Kościołowi, gdy polecił apostołom: «Idźcie i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego» (Mt 28, 19)”¹. Przytoczone we wspomnianym fragmencie Ewangelii według św. Mateusza słowa Jezusa wskazują, że wolą i pragnieniem Pana było, aby wszyscy mogli poznać jego nauczanie i przyjąć chrzest.

Zagadnienie dotyczące chrztu dziecka bez zgody rodziców w niebezpieczeństwie śmierci (kanon 868 § 2 Kodeksu prawa kanonicznego [dalej: KPK 1983]) należy do tych problemów, które we współczesnej myśli teologiczno-prawnej nastroczają wiele wątpliwości. Kanoniści wspólnie z teologami co jakiś czas podnoszą tę delikatną

¹ Konferencja Episkopatu Polski, *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. Wprowadzenie ogólne*, Katowice 2010, 3.

kwestię, zastanawiając się, czy obecnie obowiązująca norma kodeksowa rzeczywiście odpowiada współczesnej nauce Kościoła².

1. Dawne prawo i zarys ówczesnej praktyki Kościoła

Problematyka ta była przedmiotem rozważań chrześcijan już w pierwszych wiekach, gdyż od czasu ekspansywnego rozwoju chrześcijaństwa pojawiła się w Kościele dyskusja dotycząca stosowania przymusu przy nawracaniu na chrześcijaństwo. Postanowieniem IV Synodu w Toledo (w 633 roku) uznano za naruszenie naturalnej sprawiedliwości chrzest Żydów wbrew ich woli³. Podobnie twierdził ojciec kanonistyki, Gracjan⁴. Średniowieczni teologowie i kanoniści generalnie sprzeciwiali się przymusowemu nawróceniu na chrześcijaństwo, odmawiając nawet takiemu aktowi ważności⁵. Rufinus w *Summa decretorum* (C. 22, q. 5, c. 1) rozróżniał przymus warunkowy i absolutny w przypadkach nawracania pogan na chrześcijaństwo, zaznaczając, że drugie rozwiązanie jest nie do zaakceptowania⁶. Powołując się na tę tradycję św. Tomasz z Akwinu, koncentrując się

² „We are dealing with a canon that rests on centuries of troubled experience and that seeks to order issues of great ecclesiological importance” R. Ombres, *How can this be justified? Reflections on Canon 868 § 2 of the Code of Canon Law*, „Ius Ecclesiae” 13 (2001), s. 461.

³ Kanon 57 tego synodu, któremu przewodniczył prawdopodobnie Izydor z Sewilli, zabraniał zmuszania Żydów do przyjęcia chrześcijaństwa, choć tych, którzy dokonali przymusowej konwersji – na skutek nakazu króla Sisbertusa – uważano za pełnoprawnych chrześcijan, gdyż „otrzymali chrzest, krzyżmo i Świętą Eucharystię”. Zob. E. H. Landon, *A manual of councils of the Holy Catholic Church*, t. II, Edinburgh, 1909, s. 159. Pełny tekst książki w wersji elektronicznej (pdf): www.archive.org/stream/amanualofcouncil02landuoft/amanualofcouncil02landuoft_djvu.txt (12.11.2013).

⁴ Zob. *Corpus Iuris Canonici*, vol. 1, *Decretum*, ed. E. Friedberg, A. L. Richter, Graz 1955, 1995, s. 161.

⁵ Tak na przykład Bernardus Paviensis w *Summa decretalium* 5.5.3, ed. E. A. T. Laspeyers, Regensburg 1860, przedruk: Graz 1956, s. 210–211. Szczegółowa analiza zagadnienia nawracania na chrześcijaństwo oraz bogaty przegląd średniowiecznej literatury przedmiotu, zarówno źródeł, jak i opracowań znajduje się w monografii *Crusading and the chronicle writing of the medieval baltic frontier. A companion to the chronicle of Henry of Livonia*, ed. M. Tamm, L. Kaljundi, C. S. Jensen, Farnham 2011, przede wszystkim s. 14–17.

⁶ Magister Rufinus, *Die Summa Decretorum*, ed. H. Singer, Paderborn 1902, przedruk: Aalen 1963, s. 400.

w swojej analizie na zagadnieniu chrztu dzieci wbrew woli rodziców, wypowiedział się negatywnie odnośnie do praktyki takiego chrztu, przede wszystkim zwracając uwagę na kwestię pochodzącego z prawa naturalnego prawa rodzica do „dysponowania” dzieckiem podległym jego władzy⁷.

Odrodzenie wraz z reformacją oraz odkryciami geograficznymi przyniosło nową odsłonę problematyki chrztu dzieci bez zgody rodziców. Zróżnicowanie religijne Europy wynikające często z układów politycznych i zasady „*cuius regio eius religio*” spowodowało powstanie praktycznej wątpliwości na gruncie ówczesnej kanonistyki: prawa księcia (władcy) do chrztu poddanych według jego wyłącznej arbitralnej decyzji co do wyznania. Z kolei misjonarze zastanawiali się nad pogodzeniem średniowiecznej praktyki nieudzielania chrztu dzieciom wbrew woli rodziców z zagadnieniem konieczności chrztu do zbawienia oraz danego chrześcijanom przez Chrystusa polecenia misyjności Kościoła: „idźcie i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” (Mt 28, 19).

Badacz poszukujący danych historycznych ukazujących XVII-, XVIII- i XIX-wieczną praktykę Kościoła odnoszącą się do zagadnienia chrztu dzieci rodziców niechrześcijańskich lub akatolickich znajdzie bogatą kazuistykę w dokumentach Kongregacji Rozkrzewiania Wiary czy Świętego Oficjum. Zachowała się ona w formie listów i instrukcji, w odpowiedziach na pytania zadawane w konkretnych sprawach, które nurtowały ówczesnych kanonistów, teologów, a najczęściej duszpasterzy praktyków (np. biskupów administrujących na terenach misyjnych)⁸. Nawet pobieżna analiza tych tekstów wskazuje na generalne praktykowanie zasady respektowania prawa rodziców niechrześcijańskich (lub niekatolickich) do wolności w decydowaniu o wyznawanej religii swoich dzieci i osób pozostających pod ich prawną opieką. Wyjątek stanowiła zawsze sytuacja

⁷ Tomasz z Akwinu, *Summa theologiae* II–II, q. 10, a 12, także III, q. 68 a 10.

⁸ Zob. Odpowiedź Kongregacji Rozkrzewiania Wiary (Sacra Congregatio de Propaganda Fide [dalej: S. C. S. de Prop. Fide]) z 13.02.1658, [w:] *Codicis Iuris Canonici Fontes* [dalej: Fontes i numer tomu], red. P. Gasparri, I. Serédi, vol. VII, Roma 1935, nr 4662 oraz odpowiedzi Kongregacji Świętego Oficjum z: 28.01.1637, [w:] Fontes IV nr 714; z 24.08.1703, [w:] Fontes IV nr 676; z 21.01.1767, [w:] Fontes IV nr 819; z 8.11.1770, [w:] Fontes IV nr 830 ad 2; z 22.07.1840, [w:] Fontes IV nr 882, z 1.12.1850, [w:] Fontes IV nr 913 ad 6; z 4.05.1853, [w:] Fontes IV nr 923; z 18.07.1894, [w:] Fontes IV nr 1170; z 6.07.1898, [w:] Fontes IV nr 1200.

niebezpieczeństwa śmierci, z tym wszakże zastrzeżeniem, że tę okoliczność nakazywano interpretować ściśle, jako: „sytuację bez nadziei na utrzymanie przy życiu”, „moralnie pewny stan agonii”, „rzeczywiste i obiektywne niebezpieczeństwo śmierci” czy „stan rzeczywistej konieczności”⁹. Ilustracją wskazującą na przypisywanie wielkiego znaczenia tej wąskiej wykładni prawa niech będzie Instrukcja Kongregacji Rozkrzewiania Wiary z 1777 roku, w myśl której nie zezwalało się szafarzom na chrzest dzieci wbrew woli rodziców w sytuacji ogólnego (czy też hipotetycznego) zagrożenia życia, jakim był czas zarazy¹⁰.

28 lutego 1747 roku papież Benedykt XIV w liście *Postremo mense* adresowanym do arcybiskupa Tarsu jasno wypowiedział się, że chrzest dzieci żydowskich bez zgody ich rodziców jest niegodziwy. Stanowisko to papież podparł bogatą argumentacją teologiczno-prawną, powołując się na kazuistykę Stolicy Apostolskiej, wypowiedzi uczonych teologów i kanonistów (przywołanego już św. Tomasza z Akwinu, Dunsza Szkota, Franciszka Suareza) oraz misjonarzy (np. św. Franciszka Ksawerego)¹¹.

Wyłożywszy zasadę główną zagadnienia chrztu dzieci wbrew zgodzie rodziców, papież zastrzegł jednocześnie – również powołując się na praktykę Kościoła – że w sytuacji porzucenia dziecka przez rodziców lub w sytuacji grożącego poważnego niebezpieczeństwa śmierci („in extremo moritis discrimine”) „chwalebny i pożądanym jest zapewnienie tym dzieciom zbawienia poprzez chrzest”¹². Racją sprzeciwienia się naturalnemu porządkowi wynikającemu z prawa rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi było potępienie („wieczna zguba”). Naturalną ochronę *favor fidei* stawiano wyżej niż pieczołowicie honorowaną od czasów rzymskich zasadę „patria potestas”. Ta w dalszym ciągu ścisła, bo odnosząca się jedynie do dwóch przypadków (pozbawienia dziecka fak-

⁹ „[...] fuori di speranza di vita”, S. C. de Prop. Fide, [w:] Fontes VII nr 4462, s. 19; „[...] in articulo moritis moraliter certo constitutis”. S. C. S. Off. z 28.01.1637, [w:] Fontes IV nr 714, s. 6.; „[...] instante mortis periculo”. S. C. S. Off., z 21.01.1767, [w:] Fontes IV nr 819, s. 96; „[...] nel caso peraltro di estrema e vera necessita, in cui e immiente la morte”. S. C. S. Off. z 811.1770, [w:] Fontes IV nr 830 ad 2, s. 106–107.

¹⁰ S. C. S. de Prop. Fide z 17.04.1777, [w:] Fontes VII nr 4575, s. 112–113.

¹¹ Fontes II nr 377, s. 7, 14–15, 65–68.

¹² „Deoque gratam is certe efficiet, qui aslutem puero aqua lustrali praebeat immortalēm...” Fontes II nr 9.

tycznych opiekunów prawnych lub poważnego niebezpieczeństwa śmierci dziecka) interpretacja, została kilka lat później złagodzona przez tego samego papieża wykładnią dokonaną w liście do jednego z sędziów asesorów Świętego Oficjum (*Probe*, list datowany na 15 grudnia 1751 roku)¹³. Kontynuując wątek chrztu dzieci bez zgody akatolickich rodziców, papież dokonał tu analizy pojęcia władzy rodzicielskiej – *paternitas* – i rozszerzając myśl teologiczną odnośnie do pojęcia dobra wiary (*favor fidei*) zwrócił uwagę, że władza rodzicielska odnosi się przede wszystkim do tego, co przyporządkowane jest prawu świeckiemu. Wniosek papieża można streścić następująco: rzeczy dotyczące dobra duchowego – a najwyższym z tych dóbr jest zbawienie – stoją wyżej niż naturalne, lecz „ziemskie” prawo rodzica do dziecka. Tak dokonana wykładnia pozwoliła w praktyce rozszerzyć przypadki chrztu w Kościele katolickim dzieci niechrześcijańskich lub akatolickich rodziców wbrew ich woli na sytuacje inne niż bezpośrednie zagrożenie życia dziecka.

Należy jednak zaznaczyć, że już w liście *Postremo mense* ojciec święty Benedykt XIV jednoznacznie uciął dyskusję nad zagadnieniem ważności chrztu dziecka bez zgody rodzica („sive consensu parentum”) i uznał taki chrzest za ważny¹⁴, choć nakazał sądom kościelnym¹⁵ ukaranie roztropną i proporcjonalną do okoliczności karą kościelną szafarza naruszającego władzę rodzicielską w sytuacji innej niż obiektywnie pewne niebezpieczeństwo śmierci małoletniego¹⁶.

W literaturze przedmiotu opisane są poszczególne przypadki takiej surowej reprimendy, od kar finansowych aż do suspensy deklarowanej przez Stolicę Apostolską, a skierowanej do poszczególnych chrześcijan różnych stanów i godności, w sytuacji ujawnienia

¹³ Fontes II nr 418, s. 346–347.

¹⁴ „Baptismus ut validum habeatur [...]”. Benedykt XIV, *Postremo mense*, 26, [w:] Fontes II nr 377, s. 73. Zainteresowanych należy odesłać do artykułu ks. prof. Bronisława Wenantego Zuberta: *Chrzest dziecka wbrew woli rodziców. Próba krytycznej wykładni kanonu 868 § 2 KPK z 1983 r.*, „Prawo Kanoniczne” 39 (1996) nr 3–4, s. 43–64, gdzie autor dokonał m.in. omówienia tych dwóch listów, zwracając również uwagę na przypadki nieujęte w niniejszym tekście. Tekst przedrukowano również w pozycji monograficznej: B. W. Zubert, *Pro iure et vita – wybór pism*, red. E. Szczot, Lublin 2005, s. 573–591.

¹⁵ W tekście oryginalnym jest zwrot w liczbie pojedynczej: „do sędziego kościelnego”.

¹⁶ Benedykt XIV, *Postremo mense*, dz. cyt., 27–31, s. 73–75.

niegodziwego, bo dokonanego za pomocą siły czy podstępnie chrztu dzieci – najczęściej żydowskich – wbrew woli rodziców.

W kodeksie Pio-Benedyktyńskim z 1917 roku ustawodawca w kanonie 750 § 1 regulował jedynie kwestię godziwości chrztu dzieci rodziców akatolickich w niebezpieczeństwie śmierci¹⁷. Zagadnienie godziwości chrztu dzieci rodziców katolickich bez ich zgody nie zostało podjęte zgodnie z duchem ówczesnego prawa kościelnego, gdyż kodeks ten stanowił „jako pewnik” obowiązek rodziców katolickich do ochrzcenia i katolickiego wychowania swojego dziecka. Niestosowanie się do tego obowiązku skutkowało w kodeksie z 1917 roku cenzurą, to jest karą kościelną wymierzoną rodzicom.

3. Ewolucja tworzenia aktualnego prawa

Rozwój XX-wiecznej teologii doktryny o łasce i odkupieniu oraz myśl ekumeniczna, która stała u podstaw Deklaracji o wolności religijnej *Dignitas Humanae* Soboru Watykańskiego II spowodowały, że odpowiadając na wezwanie Soboru, aby „poznając Kościół *ad intra* i *ad extra* wywołać pogłębioną świadomość Kościoła, a zarazem uzdolnienie do dialogu zbawienia z tymi wszystkimi, którzy znajdują się poza Kościołem”¹⁸, podczas rewizji Kodeksu prawa kanonicznego podnoszono zasadność zmiany treści kanonu 750 § 1 na normę, która nie uznaje za godziwe dokonanie chrztu dzieci bez zgody ich rodziców lub prawnych opiekunów, nawet jeśli dzieci znajdują się w niebezpieczeństwie śmierci (kanon XVI, tzw. *Schema I*)¹⁹.

¹⁷ „Infans infidelium, etiam invitis parentibus, licite baptizatur, cum in eo versatur vitae discrimine, ut prudenter praevideatur moriturus, antequam usum rationis attingat”. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi issu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, [Roma] 1923.

¹⁸ K. Wojtyła, *Wstęp ogólny do dokumentów Soboru*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekry, deklaracje*, Poznań 1967, s. 14.

¹⁹ Tekst łaciński: „Infans infidelium, etiam invitis parentibus, licite baptizatur, cum in eo versatur vitae discrimine, ut prudenter praevideatur moriturus antequam usum rationis attingat” (kanon XVI, tzw. *Schema I*), Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema documenti pontificii quo disciplina canonica de sacramentis recognoscitur*, „Typis Polyglottis Vaticanis” 1975, lit. I, *Schema de Sacramentis. De baptismo*, także w: „Communicationes” 7 (1975), 30.

U podstaw tej propozycji stały wypowiedzi doktrynalne zawarte w deklaracji *Dignitas Humanae*:

Jednym z zasadniczych punktów nauki katolickiej, zawartym w słowie Bożym i nieustannie głoszonym przez Ojców, jest zdanie, że człowiek powinien dobrowolnie odpowiedzieć Bogu wiarą; nikogo więc wbrew jego woli nie wolno do przyjęcia wiary przymuszać. Z własnej bowiem natury akt wiary ma charakter dobrowolny, gdyż człowiek odkupiony przez Chrystusa Zbawiciela i powołany przez Jezusa Chrystusa do przybranego synostwa może siebie oddać objawiającemu się Bogu tylko wtedy, jeśli pociągany przez Ojca okazuje Bogu rozumne i wolne posłuszeństwo wiary. Z całą więc istotą wiary jest jak najpełniej zgodne, aby w sprawach religijnych wykluczony był jakikolwiek rodzaj przymusu ze strony ludzi²⁰.

Zdanie „nikogo nie wolno przymuszać do wiary” zostało ponownie przywołane w numerze 12 Deklaracji, po zwróceniu uwagi na nieprawidłowości, które w tej materii miały miejsce również na łonie Kościoła: „[...] w życiu Ludu Bożego, pielgrzymującego przez znamienne koleje ludzkich dziejów, nieraz pojawił się sposób postępowania nie dość zgodny z duchem ewangelicznym, a nawet mu przeciwny”²¹. Dodajmy, że Sobór Watykański II podkreślił pierwsze prawo rodziców do religijnego wychowywania swojego dziecka²². Mowa o tym w cytowanej już deklaracji o wolności religijnej, lecz jeszcze dobitniej Sobór podkreślił to w Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*: „Rodzice, ponieważ dali życie dzieciom, w najwyższym stopniu są obowiązani do wychowania potomstwa i dlatego muszą być uznani za pierwszych i głównych jego wychowawców [...]”²³. Nieco później ojcowie Soboru obowiązek i prawo wychowania dzieci zgodnie z wiarą w szkołach określili jako „pierwszy i nienaruszalny”²⁴.

²⁰ Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitas Humanae*, 10.

²¹ Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitas Humanae*, 12.

²² Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitas Humanae*, 5.

²³ Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, 3.

²⁴ Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, 6.

Wraz z postępowaniem prac nad tworzeniem nowego prawa kanonicznego zdecydowano się jednak powrócić do brzmienia przepisu dotyczącego chrztu dzieci wbrew woli rodziców w niebezpieczeństwie śmierci, zbliżonego w treści i duchu do przedsoborowej eklezjologii²⁵. W wyniku przyjętych zmian w *Schema II* zaproponowano przepis stanowiący, iż dzieci zarówno rodziców katolickich, jak i niekatolickich są ważnie i godziwie chrzczone w niebezpieczeństwie śmierci, także przy sprzeciwie rodziców. Normę tę złagodowano zastrzeżeniem (partykułą „nisi” – chyba, że) niebezpieczeństwa wzrostu zachowań antyreligijnych²⁶ jako skutku takiej praktyki. Wszelako w ostatnim okresie prac legislacyjnych nad nowym kodeksem usunięto z propozycji brzmienia kanonu dotyczącego omawianego zagadnienia również i tę klauzulę dającą możliwość odstąpienia od ochrzcenia dziecka będącego w niebezpieczeństwie śmierci, jeśli sprzeciw rodziców miałby później skutkować reakcją ogólnie określoną jako „nienawiść do wiary”. Argumentacja komisji kardynałów zaprezentowana w 15 numerze „Communicationes” z 1983 roku stanowiła, że „mniejszym złem” będzie ewentualna reakcja „nienawiści” do Kościoła i wiary niż nieudzielenie chrztu umierającemu pogańskiemu dziecku²⁷. Ostatnia *Schema novissimum* zakładała, że w sytuacji obiektywnego niebezpieczeństwa śmierci godziwie jest ochrzcenie dzieci, które jeszcze nie posiadają zdolności używania rozumu (a więc nie mogą same poprosić o chrzest lub odmówić przyjęcia tej łaski) bez zgody ich rodziców²⁸. Ostateczny tekst został jeszcze

²⁵ B. W. Zubert, analizujący dogłębnie to zagadnienie poprzez lekturę porównawczą dyskusji kanonistów o nastawieniu prosoborowym do publikowanego na łamach „Communicationes” oficjalnego stanowiska Papieskiej Komisji ds. Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego, zwrócił uwagę na brak podania uzasadnienia odejścia przez komisję od pierwszej wersji kanonu. Zob. B. W. Zubert, *Chrzest wbrew woli rodziców...*, dz. cyt., s. 584–585.

²⁶ Tekst łaciński tego fragmentu kanonu, określonego wówczas jako kanon 822 § 2: „...nisi exinde periculum exurgat odii in religio nem”. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S.R.E. Cardinalum, Episcoporum Conferentiarum, Dicasterum Curiae Romanae, Universitatum Facultatumque ecclesiasticarum necnon Superiorum Institutorum vitae consecrate recognitum* (tzw. *Schema II*), Città del Vaticano 1980.

²⁷ „Verba: «nisi exinde periculum exurgat odii in religionem» non sunt necessaria, quia praevia reaction esset malum minus”. „Communicationes” 15 (1983), s. 182.

²⁸ Tekst łaciński: „Infans parentum catholicorum, immo et non catholicorum, qui in eo versatur vitae discrimine ut prudenter praevideatur moriturus antequam rationis

skrócony i zatwierdzony w następującej obowiązującej wersji: „Infans parentum catholicorum, immo et non catholicorum, in periculo mortis licite baptizatur, etiam invitis parentibus”²⁹.

2. Współczesne refleksje kanonistów nad normą kanonu 868 § 2 KPK z 1983 roku

Krytyka aktualnego brzmienia kanonu 868 § 2 KPK opiera swe argumenty głównie na fakcie, że tak sformułowany kanon nie przystaje do dokonań i nauczania Soboru Watykańskiego II. Kolejne zmiany pierwotnej propozycji brzmienia normy odnoszącej się do chrztu dzieci w niebezpieczeństwie śmierci bez zgody rodziców były krytykowane także ze względu na „brak kultury i wrażliwości prawnej, sprzeciwianie się świadomości godności i wolności głęboko zakorzenionej w mentalności współczesnego człowieka”³⁰. Liczni kanoniści negatywnie komentowali ewolucję przemian kanonu, zwracając uwagę na metodologiczną niepoprawność w posługiwaniu się – w formie prostego przeniesienia pojęć i myśli – teologicznymi i prawnymi tekstami historycznymi, które cechuje inna eklezjologia i spojrzenie na Kościół. Wykazywano, że bezkrytyczne posługiwanie się nieadekwatnymi i niekompatybilnymi pojęciami czy historycznymi już poglądami nieprzystającymi do antropologii chrześcijańskiej oraz personalistycznej wizji człowieka skutkuje zastosowaniem „kolonialnego” w swej istocie myślenia o prawie do przymusowego ochrzczenia innego człowieka.

Kanoniści piszący po promulgacji kodeksu z 1983 roku na temat zagadnienia chrztu dziecka w niebezpieczeństwie śmierci bez zgody

usum attingat, licite baptizatur, etiam invitis parentibus” Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S.R.E. Cardinalium, Episcoporum Conferentiarum, Dicasterum Curiae Romanae, Universitatum Facultatumque ecclesiasticarum necnon Superiorum Institutorum vitae consecrate recognitum, iuxta placita Patrum Commissionis deinde emendatum atque Summo Pontifici praesentatum*, Città del Vaticano 1982.

²⁹ Kanon 868 § 2 KPK 1983.

³⁰ Jest to komentarz prof. Zuberta z: B. W. Zubert, *Chrzest wbrew woli rodziców...*, dz. cyt. Autor umieścił go jednak w przypisie (przypis 53, s. 585), a nie w tekście głównym swojej publikacji.

rodziców, nawet jeśli mają zastrzeżenia wobec kanonu 868 § 2³¹, to uznają obowiązywanie tej normy w duchu posłuszeństwa i akceptacji pochodzącej z czasów rzymskich zasadzie „dura lex sed lex”³². Część z nich próbuje znaleźć racje przemawiające za jej rozumnością i słusnością³³. Niektórzy w swoich konkluzjach opowiadają się za koniecznością dokonania autentycznej interpretacji tego kanonu, w szczególności sformułowania „rodzice niekatolicy”³⁴. Wynika to najczęściej z formacji prawników kanonistów, którym od czasów studiów, a następnie przez okres praktyki zawodowej „wdrukowuje” się zasadę Akwinaty, iż prawo jest zarządzeniem rozumnym ustawodawcy skierowanym ku realizacji dobra wspólnego³⁵. Wszelako wśród kanonistów nie brak też i takich, którzy, kierując się zasadą

³¹ U. Nowicka w artykule *Przynależność wiernych do Kościoła Katolickiego wg KKKW i KPK*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010) nr 1–2, s. 270–298, zwróciła uwagę na dyskusyjność kanonu 681 § 5 Kodeksu Prawa Kościołów Wschodnich, który odpowiada normie kanonu 868 § 2 KPK, i jego niezgodność z zasadami prawa do wolności religijnej (s. 184, przypis 47). Podobnie stwierdza prof. R. Ombres OP w artykule *How can it be justified? Reflections...*, dz. cyt., s. 461–474.

³² Ilustracją niech będzie artykuł ks. prof. B. W. Zuberta, *Chrzest dziecka wbrew woli rodziców...*, dz. cyt.; niezależnie od powyższych uwag krytycznych kanon 868 jest normą obowiązującą; por. B. W. Zubert, *Chrzest dziecka wbrew woli rodziców...*, dz. cyt., s. 589.

³³ P. Pavanello, *Rilevanze del principio della libertà religiosa all'interno dell'ordinamento canonico*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 11 (1998), s. 267–283. Autor konkluduje, że aktualne brzmienie kanonu 868 § 2 KPK zasadniczo nie jest sprzeczne z prawem do wolności religijnej, gdyż dotyczy jedynie sytuacji i niebezpieczeństwa śmierci: „Riassumendo sembra sia possibile affermare che senz'altro la previsione normativa del can. 868 § 2 tiene conto del principio della libertà religiosa dei non cristiani, limitando ai figli di genitori cattolici o non cattolici la liceità del battesimo conferito in pericolo di morte «contro la volontà dei genitori»” (P. Pavanello, *Rilevanze del principio della libertà religiosa...*, dz. cyt., s. 274).

³⁴ R. Ombres OP w artykule: *How can it be justified? Reflections...*, dz. cyt., s. 474 zauważa, że niejasność sformułowania „non catholicorum” nie precyzuje, czy mowa jest o rodzicach ochrzczonych, lecz uważanych za schizmatyków i heretyków, czy też dotyczy ono również rodziców innych religii. Końcowa propozycja autora jest taka, aby kanon 868 § 2, skoro dopuszcza chrzest dzieci w niebezpieczeństwie śmierci wbrew woli rodziców, był jeszcze bardziej uproszczony w treści do brzmienia: „każde dziecko w niebezpieczeństwie śmierci może zostać godziwie ochrzczone, nawet wbrew woli rodziców”.

³⁵ „[Lex est] quaedam rationis ordination ad bonum commune, ab eo qui curam communitalis habet, promulgata”. Tomasz z Akwinu, *Summa theologiae* I–II, q. 90, a. 1.

„posłuszeństwo nie wyklucza pytań”³⁶ i dokonując analizy zagadnienia na łamach publikacji naukowych, proponują konkretne rozwiązania *de lege ferenda*³⁷.

Ksiądz profesor Bronisław W. Zubert w swoim znakomitym artykule odnoszącym się do tego zagadnienia przywołuje dyskusję kanonistów i teologów niemieckich³⁸, którzy nie znajdowali racji dla obecnego brzmienia kanonu 868 § 2 KPK. Autor, dobrze znający kanonistykę „na północ od Alp”³⁹ a także dokonawszy analizy literatury przedmiotu od czasu Soboru do lat 90. XX wieku, zwrócił uwagę, że wrażliwość na zagadnienie wolności religijnej jest większa wśród uczonych pochodzących z krajów o większej różnorodności religijnej⁴⁰. To oczywiste, lecz trafne spostrzeżenie tłumaczy poniekąd polaryzację stanowisk teologów i kanonistów oraz zainteresowanie lub brak zainteresowania tematem w danym kraju.

Nie ulega wątpliwości, że chrzest dziecka wbrew woli rodziców jest powszechnie odbierany jako absolutne i bezprawne naruszenie

³⁶ Cytat jest tytułem artykułu o. Mirosława Paciuszkiewicza SJ, który ukazał się w „Tygodniku Powszechnym” 1995 nr 4.

³⁷ Przykładem takiej naukowej odwagi niech będzie artykuł H. Schmitza, który w latach 70. XX wieku jako pionier wypowiadał się przeciwko udzielaniu sakramentu chrztu wbrew woli rodziców. Powołując się na dokonania soborowe, twierdził, iż taka praktyka narusza niezbywalne prawo rodziców do decydowania o posłudze sakramentalnej względem ich dziecka. Zob. H. Schmitz, *Taufaufschub und Rechte uf Taufe (= Taufaufschub)*, [w:] *Zeichen des Glaubens. Balthasar Fischer zum 60 Geburtstag*, ed. H. auf der Maur, B. Kleinheyder, Zürich–Friburg 1972, s. 262nn.

³⁸ B. W. Zubert, *Chrzest dziecka wbrew woli rodziców...*, dz. cyt., [w:] B. W. Zubert, *Pro iure et vita – wybór pism*, dz. cyt., s. 573–591. O stanowisku badaczy niemieckich zob. s. 583–585 oraz 587–589.

³⁹ Wyrażenia „kanonistyka na północ od Alp” i „na południe od Alp” było używane przez innego wybitnego polskiego kanonistę, ks. prof. Remigiusza Sobańskiego, który takimi terminami posługiwał się w pracach pisemnych i na wykładach dotyczących zagadnień teologii prawa, a ściślej tzw. szkół kanonicznych XX wieku.

⁴⁰ Świadczy o tym nie tylko zainteresowanie tematem wśród naukowców, ale również duszpasterzy, których pytania pochodzące z praktyki parafialnej prezentowane są wraz z odpowiedziami uczonych w poczytnych periodykach kanonistycznych, np. S. M. Verbeek, *Particular law requiring the consent of both parties to baptize minor children*, „Roman Replies and CLSA Advisory Opinions: 25th Anniversary Edition” 2009, ed. S. A. Euart RSM, S. M. Verbeek, s. 85–87; W. B. Smith, *Without parental consent (response)*, „Homiletic and Pastoral Review” 2006 nr 1, s. 63–65; E. McNamara, *Unauthorized baptism*, „Zenit” 2006, 3 Oct., www.zenit.org/en/articles/unauthorized-baptism (11.12.2013); J. M. Huels, *Right of a minor to be baptized against the wishes of parents*, „Roman Replies and CLSA Advisory Opinions” 1997, s. 62–64.

ich prawa do religijnego lub areligijnego wychowania dziecka. Anglo-sascy kanoniści⁴¹ zwracają uwagę na częściej występującą w realiach Kościoła sytuację faktyczną niepodejmowaną w tak szerokim stopniu przez kolegów z kontynentu europejskiego – mianowicie na możliwy brak wiedzy rodziców co do dokonanego chrztu dziecka, innymi słowy na problem utajnienia faktu chrztu dziecka przed rodzicami z obawy przed ich prawdopodobnym brakiem zgody. Na pojawiające się od czasu do czasu pytania duszpasterzy lub wiernych kierowane do teologów i prawników Kościoła na łamach czasopism o tematyce religijnej lub periodyków kanonicznych „czy sekretny chrzest dziecka dokonany w słusznej intencji jego zbawienia, lecz bez wiedzy rodziców znajduje uzasadnienie w oczach Kościoła?” jest jedna tylko odpowiedź: chrzest bez zgody rodziców jest niegodziwy, chociaż ważny⁴².

W niniejszej publikacji warto wspomnieć, że również Instrukcja Duszpasterska Episkopatu Polski o udzielaniu chrztu dzieciom z 1975 roku⁴³ z roztropnością i wrażliwością współczesnej myśli teologicznej wskazuje duszpasterzom, aby nie udzielać sakramentu chrztu św. małym dzieciom bez faktycznej wiedzy rodziców (opiekunów) lub wbrew ich woli. Także niektóre synody diecezjalne powtórzyły tę regułę w swoich dokumentach⁴⁴. Interesujące jest, że w *Instrukcji* brak jest dyspozycji odnoszącej się do chrztu w niebezpieczeństwie śmierci dziecka w sytuacji braku zgody rodziców. Tymczasem prof. Mauro Rivella w swoim artykule *Battezzare i bambini in pericolo di morte*

⁴¹ G. Read, *Unauthorised baptism*, „Canon Law Society Newsletter” 2007 nr 149, s. 54–58; E. McNamara, *Unauthorized baptism*, dz. cyt. Respondent – profesor liturgista z Uniwersytetu Regina Apostolorum odniósł się do zaprezentowanego stanu faktycznego: zdesperowana babcia dziecka zrodzonego z jej niepraktykującego syna-katolika i jego żony wyznania mojżeszowego potajemnie ochrzciła niemowlę wodą przyniesioną z kościelnej kropielnicy. Odpowiedź była następująca: chrzest jest ważny, natomiast babcia nie miała prawa do takiego czynu („The baptism should not have been done without the parents’ consent”).

⁴² Zob. W. B. Smith, *Without parental consent (response)*, dz. cyt., s. 63–65.

⁴³ Tekst Instrukcji znajduje się na oficjalnej stronie internetowej polskiego Episkopatu www.kkbids.episkopat.pl/?id=193 (11.12.2013).

⁴⁴ Np. *Instrukcja duszpasterska o chrzcie dzieci dla rodziców i chrestnych I Synodu Diecezji Legnickiej*, nr II, *Wskazania szczegółowe*, 1, [w:] *I Synod Diecezji Legnickiej (2007–2012). „Przypatrzmy się powołaniu naszemu”*, t. II, *Dokumentacja I Synodu Diecezji Legnickiej*, Legnica 2012, s. 250. Tekst pdf na stronie diecezji: www.synod.diecezja.legnica.pl/CZYM_JEST_SYNOD/MATERIALY/PDF/program.pdf (11.12.2013).

*anche contro la volonta dei genitori*⁴⁵ podał przykład interwencji Stolicy Apostolskiej w dokonywaną przez episkopat kanadyjski próbę wprowadzenia norm zakazujących chrztu dzieci w niebezpieczeństwie śmierci wbrew woli ich rodziców⁴⁶. Na tej podstawie nie można jednak wysnuć wniosku, iż w Polsce norma kanonu 868 § 2 KPK 1983 nie ma zastosowania, gdyż normy kodeksowe mają pierwszeństwo obowiązywania przed dokumentami poszczególnych konferencji episkopatów. Zasady interpretacyjne stanowią również o konieczności odniesienia się do norm wyższych (kodeksowych) w sytuacjach nieuregulowanych w prawie partykularnym.

Na kanwie podanych przypadków należy również dokonać krótkiej analizy prawa-obowiązku, jaki spoczywa na rodzicach, chrzestnych oraz całej wspólnotie Kościoła w związku z chrztem dziecka. Gdy rodzice proszą o chrzest swojego dziecka, deklarują gotowość do wypełnienia obowiązku katolickiego wychowywania swojej latorośli. Podobnie chrzestni mają za zadanie wspierać rodziców w tym obowiązku. W dodatku chrzest jako moment inicjujący powstanie nowej osoby w Kościele⁴⁷ powoduje odpowiedzialność wspólnoty tego Kościoła za wzrost wiary nowo przyjętego w poczet ludu Bożego. Wypada zwrócić uwagę, że w sytuacji gdy nie istnieje niebezpieczeństwo śmierci, dopuszcza się przesunięcie w czasie chrztu dzieci „oziębłych religijnie rodziców”, wykorzystując ten czas na ewangelizację i katechizację rodziców, aby uzyskać przynajmniej minimalną gwarancję późniejszego wychowania ich potomstwa w wierze⁴⁸.

Z chrztem ściśle łączy się misyjna rola Kościoła. Udzielanie tego sakramentu jest właśnie wypełnianiem tej misyjności. Już św. Tomasz z Akwinu, argumentując brak zasadności chrztu dzieci wbrew woli rodziców, zwracał uwagę na niebezpieczeństwo braku wychowania tych dzieci w wierze, wskazując, iż „naturalne przywiązanie i miłość dziecka do rodzica spowoduje, że będzie wyznawało wiarę domu”⁴⁹. Godząc się na chrzest dzieci w niebezpieczeństwie śmierci wbrew woli rodziców zakładamy, że ten późniejszy czas wychowania

⁴⁵ M. Rivella, *Battezzare i bambini in pericolo di morte anche contro la volonta dei genitori*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 9 (1996), s. 66–75.

⁴⁶ M. Rivella, *Battezzare i bambini...*, dz. cyt., s. 73 (zob. również przypis 15, s. 73).

⁴⁷ Kanon 98 KPK 1983.

⁴⁸ Kanon 868 § 1 KPK 1983.

⁴⁹ Tomasz z Akwinu, *Summa theologiae* III, q. 68 a 10.

w wierze nie nastąpi, gdyż dziecko wcześniej umrze. Wówczas znów powracamy do argumentacji dotyczącej nauki o łasce i zbawieniu, o tym, jak rozumiemy chrzest: czy tylko jako jedyny możliwy środek zbawienia człowieka?⁵⁰ Analizując kanon 868 § 2 KPK 1983, nie można nie brać pod uwagę, iż znajduje się on „między siłami” tradycyjnie rozumianej zasady *salus animarum* (zbawienie dusz najwyższym prawem, a zatem jest to cel, któremu przyporządkowane muszą być inne wartości) a prawotwórczego w stosunku do kanonistyki nauczania Kościoła o sakramentach, które również znalazło swe odzwierciedlenie w kanonie 840 KPK 1983: „sakramenty są czynnościami Chrystusa”.

Wydaje się, że dyskusja nad zasadnością aktualnego brzmienia kanonu 868 KPK 1983 i koniecznością powtórnego przyjrzenia się jego *ratio legis* jest słuszna, szczególnie po ukazaniu się dokumentów Papieskiej Komisji Teologicznej dotyczących prawa naturalnego czy sytuacji dzieci zmarłych bez chrztu. Należy przypomnieć, że jednym z koronnych argumentów przemawiających za ochrzczeniem umierającego dziecka bez zgody rodziców była troska o jego zbawienie. W kontekście tych nowych dokumentów, czerpiących źródło (ale i doktrynalną poprawność) z przywoływanych już dokumentów Soboru Watykańskiego II, wypada ponownie postawić pytania: czy lęk o zbawienie dziecka zmarłego bez chrztu jest słuszny?⁵¹ Czy chrzest dziecka bez zgody rodziców można usprawiedliwiać i uzasadniać koniecznością jego wiecznego zbawienia?

Mając na uwadze ubogacającą naukowo i pastoralnie dyskusję połączonych środowisk naukowych i duszpasterskich w takich krajach jak Niemcy czy USA, z uznaniem należy przyjąć głosy tych badaczy, którzy, nie rezygnując z posłuszeństwa obowiązującemu prawu, nie lękają się publicznie stawiać pytań, dokonywać krytycznej analizy aktualnych norm prawnych i, wskazując na te normy, które są

⁵⁰ Trzeba pamiętać, że Kościół zna również dwa inne sposoby akceptowane od pierwszych wieków chrześcijaństwa: chrzest krwi i chrzest pragnienia.

⁵¹ Więcej na temat zagadnienia rozwoju nauki Kościoła odnośnie do dzieci zmarłych bez chrztu czytelnik znajdzie w monografii M. Ficoń: *Od piekła do nadziei zbawienia. Rozwój kwestii zbawienia dzieci zmarłych bez chrztu świętego w teologii katolickiej i jej egzystencjalna doniosłość*, Kraków 2012, w sposób syntetyczny natomiast w formie artykułu: *Los dzieci zmarłych bez chrztu – nieznaną historią i współczesne pytania*, „Polonia Sacra” 32 (2013) nr 1, s. 111–133, <http://dx.doi.org/10.15633/ps.354>.

nieprzystające do współczesnej wiedzy teologicznej, dokonywać propozycji zmiany prawa.

W polskiej literaturze kanonistycznej jedynie Tomasz Gałkowski, bazując na dokumencie Papieskiej Komisji Teologicznej *Nadzieja zbawienia dla dzieci zmarłych bez chrztu*⁵², przypomniał, że chrzest – chociaż jest zaiste środkiem zbawienia, to jest zwyczajnym środkiem zbawienia. Ksiądz Gałkowski dokonał krytycznej analizy interesującego nas kanonu prawa kanonicznego⁵³. Jego zwięzłe, lecz bardzo celne wywody godne są szerokiego przytoczenia. Po pierwsze, zdaniem autora kanon 868 § 2 KPK 1983 narusza zasadę wolności religijnej deklarowanej w kodeksie prawa kanonicznego w kanonie 748 § 2. Po drugie, jak czytamy w jego publikacji:

postanowienia kanonu nie biorą pod uwagę nienaruszalnego prawa człowieka do wychowania i wykształcenia, w ramach którego znajduje się prawo i obowiązek rodziców jako pierwszych i głównych wychowawców do wychowania dzieci. Oni sami decydują o spełnieniu tego obowiązku. Obowiązek wychowawczy Kościoła jest wtórny do pierwotnego obowiązku rodziców, którego Kościół nie może uwzględnić, zastępować oraz pomijać. Jeśli rodzice nie proszą o chrzest dziecka, Kościół nie powinien uzupełniać tego uprawnienia. W przeciwnym razie jest to pogwałcenie prawa rodziców [...]. Chrzest dziecka wbrew woli rodziców, którzy są prawnymi jego reprezentantami, oznacza zastosowanie w stosunku do nich przymusu i chyba nie tylko moralnego, ale również i fizycznego, gdyż faktycznie ich dziecko jest chrzczone wobec ich bezradności w tej sytuacji⁵⁴.

⁵² Tłumaczenie polskie ukazało się w 2008 roku.

⁵³ T. Gałkowski CP, *Postulaty de lege ferenda w odniesieniu do chrztu dzieci*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2010, www.archidiecezja.lodz.pl/lst/wordpress/?p=320 (13.12.2013).

⁵⁴ Podczas tworzenia tej publikacji jedna z doktorantek Katedry Sakramentologii UPJPII w Krakowie opowiedziała historię swojej babci z terenów diecezji kieleckiej, która w czasie wojny, widząc sąsiadującą z ich domem rodzinę żydowską prowadzoną przez Niemców do wywózki, przytrzymała siłą dziecko i na oczach bezradnych (sic!) rodziców oraz bez ich zgody pośpiesznie ochrzciła chłopca w formie trynitarniej. Zrobiła to zgodnie ze swoją wrażliwością religijną, aby „przynajmniej dziecko, skoro idzie na śmierć, dostało się do nieba”. Takich mniej lub bardziej dramatycznych opowieści z pewnością jest więcej w pamięci umierającego już pokolenia tych, którzy doświadczyli II wojny światowej.

Badacz zwrócił też uwagę, że stanowisko przyjęte w kanonie 868 § 2 KPK 1983 stanowi „powrót do obiektywno-apersonalnego myślenia, które wydawało się być przewyciężone przez nauczanie Soboru”. Wreszcie, zdaniem tego kanonisty, w świetle soborowej nauki oraz dokumentu Międzynarodowej Komisji Teologicznej *Nadzieja zbawienia dla dzieci zmarłych bez chrztu* trudno jest usprawiedliwić konieczność chrztu dziecka w niebezpieczeństwie śmierci jako jedyne go środka zbawienia.

Jako prawnik specjalizujący się w teorii prawa, ks. prof. Gałkowski dokonał również ściśle prawniczej wykładni z aktualnego prawa kanonicznego w omawianej materii. Poprzez dokonanie wykładni porównawczej wykazał on niespójność logiczną i merytoryczną kanonu 868 § 2 z innymi kanonami KPK, wskazując na jego sprzeczność i nieharmonijność z kanonami 226 § 2⁵⁵ oraz 1136⁵⁶. Z zestawienia tych przepisów prawa z normą kanonu 868 wynika, że „chrzest dziecka wbrew woli rodziców jest poważnym naruszeniem uprawnień rodzicielskich”. Autor nie jest odosobniony w takim myśleniu, gdyż ta linia argumentacji przejawiała się najczęściej wśród teoretycznoprawnie zogniskowanych kanonistów niemieckich.

Jaka jest konkluzja tego kanonisty? Podobnie jak przywoływany już prof. B. W. Zubert, T. Gałkowski radzi traktować w praktyce normę kanonu 868 § 2 KPK 1983 jako niezmiernie rzadki wyjątek, którego zastosowanie winno być poprzedzone bardzo poważną analizą prawną, moralną i duszpasterską. Można z dużą pewnością wątpić (wątpliwość pozytywna), że takie zachowanie (chrzest dziecka w niebezpieczeństwie śmierci, wbrew woli rodziców) nie bierze pod uwagę nauczania soborowego i jest postępowaniem, które nie przedstawia obrazu Boga miłosiernego, troszczącego się o każde swoje dziecko, nawet nieochrzczone – konkluduje autor.

Prezentowane powyżej zagadnienie wydaje się oderwane od realiów religijno-społecznych współczesnej Polski. W dokumentach

⁵⁵ Kanon 226 § 2 KPK 1983: „Rodzice, ponieważ dali dzieciom życie, mają bardzo poważny obowiązek i prawo ich wychowania. Stąd też na pierwszym miejscu do chrześcijańskich rodziców należy troska o chrześcijańskie wychowanie dzieci, zgodnie z nauką przekazywaną przez Kościół”.

⁵⁶ Kanon 1136 KPK 1983: „Rodzice mają najcięższy obowiązek i najpierwsze prawo troszczenia się zgodnie, według swoich możliwości, o wychowanie potomstwa zarówno fizyczne, społeczne i kulturalne, jak i moralne oraz religijne”.

odnoszących się do Holocaustu, ale również w przekazywanych ustnie historiach rodzinnych odnotowywane są przymusowe chrzty żydowskich dzieci w czasie wojny. Współcześnie uważamy się za społeczeństwo, które respektuje prawa innych osób do wolności religijnej. Jednakże mówiąc o sprawie tak delikatnej i intymnej (choć naturalnej), jaką jest prawo rodziców do wychowywania dziecka zgodnie ze swoimi przekonaniem religijnymi, trzeba również zwrócić uwagę na aspekty psychologiczne, które w sytuacji przymusu psychicznego⁵⁷ czy szantażu psychologicznego mogą czasem skutecznie naruszyć rzeczywistą wolę rodzica i w ostateczności spowodować dokonanie chrztu dziecka w rzeczywistej sytuacji braku zgody dorosłego opiekuna na chrzest. Ilustracją niech będzie przedstawiony poniżej przykład⁵⁸.

4. Analiza przypadku

W połowie lat 70. XX wieku urodzone przed terminem porodu niemowlę płci męskiej zostało ochrzczone przez kapelana w drugiej dobie życia w kaplicy szpitalnej oddziału ginekologiczno-położniczego w jednym z większych miast Polski. Poród był trudny zarówno dla dziecka, jak i dla matki. Istniało realne zagrożenie, że noworodek nie przeżyje. Matka dziecka deklarowała się jako ateistka, a jej praca zawodowa w strukturach dyplomatycznych konsulatu jednego z krajów komunistycznych uwiarygodniała postawę areligijności kobiety. Początkowo sprzeciwiała się ona ochrzczeniu syna, tłumacząc to właśnie swoją niewiarą. Jednakże w drugiej dobie życia noworodka za namową położnej wyraziła zgodę na chrzest. Warto dodać, że argumentacja położnej – oprócz kwestii zbawienia syna – opierała się na ukazaniu chrztu jako obrzędu „magicznego”, który mógł pomóc organizmowi jej dziecka w pokonaniu kryzysu. Położna, choć w dobrych intencjach, uruchomiła w sobie i matce myślenie teurgiczne, pozwalając na instrumentalne potraktowanie tego sakramentu i wykorzystując (może nawet nieświadomie) obiektywnie trudny stan emocjonalny i zdrowotny młodej matki.

⁵⁷ Można zadać pytanie, czy taki typ przymusu był w myśl Rufina rozumiany jako „wyrankowy”.

⁵⁸ Sprawa o stwierdzenie nieważności małżeństwa, która toczyła się w I instancji w Sądzie Metropolitarnym w Krakowie, sygn. akt: I N. 7/11. Stan faktyczny przedstawiony jest za zgodą Oficjała tegoż sądu.

Dziecko przeżyło i wraz z matką po trzech tygodniach opuściło szpital. Kobieta, wróciwszy do stanu równowagi psychicznej, tak zastydziła się swoją decyzją, którą później nazwała „słabością”, że zataiła przed wszystkimi (nawet przed swoją matką) informację o chrzcie. Rok później wyemigrowała z synem i mężem do komunistycznych Niemiec, gdzie chłopiec rósł w atmosferze całkowitego ateizmu. Jako dziecko i młodzieniec przyjeżdżał do Polski, do babci, która jednak, szanując przekonania religijne córki, nie próbowała potajemnie ochrzcić wnuka. Matka nie powiedziała nigdy synowi, że został ochrzczony. Jako młody dorosły zawarł on małżeństwo z katoliczką, Polką, i osiadł na stałe w Polsce. Małżeństwo zostało zawarte za dyspensą od różnicy wiary, gdyż – i to jest ciekawy drugi wątek kanoniczno-prawny tej historii – jak się okazało, fakt chrztu noworodka nie został odnotowany w żadnej z ksiąg chrztu parafii, w których taka informacja powinna (bądź mogła) się znajdować: parafii, na terenie której dziecko zostało ochrzczone, parafii zamieszkania matki, parafii ościennych⁵⁹. Małżeństwo przechodziło trudności z racji wystąpienia u kobiety problemów natury psychicznej (najprawdopodobniej cyklofrenii). Małżonkowie kłócili się również o sprawy wiary: żona usilnie chciała, aby mąż otworzył się na działanie łaski Bożej, czemu on konsekwentnie się sprzeciwiał, choć nie prezentował wrogości wobec Kościoła, lecz całkowitą indyferentność religijną. Teściowie mężczyzny wtórowali córce, co dodatkowo zaogniało atmosferę rodzinną w domu, w którym mieszkało młodsze i starsze pokolenie.

Po dramacie naturalnego poronienia i próbie samobójczej kobiety, matka mężczyzny – chcąc polepszyć samopoczucie synowej – wyjawiała jej skrywaną przed wszystkimi tajemnicę o dokonanym w drugiej dobie po narodzinach chrzcie syna. Dodatkowo jednak wyznała, że jej mąż nie jest biologicznym ojcem mężczyzny. Ta informacja stała się przysłowiowym „gwoździem do trumny” jedności małżeństwa,

⁵⁹ Dokument potwierdzający chrzest został prawie 30 lat później odnaleziony w archiwum szpitala. Pożółkła kartka z podpisem księdza kapelana i pieczęcią parafii znajdowała się w kartach dokumentacji leczenia szpitalnego na oddziale neonatologii. Okazało się, że kapłan – szafarz chrztu – zapomniał o dokonaniu wpisu w odpowiednich księgach parafialnych. Położna, która była matką chrzestną dziecka (był tylko jeden chrzestny) w latach 80. XX wieku wyemigrowała z Polski, tak że nie można było nawiązać z nią kontaktu. Gdyby nie odnaleziony dokument poświadczający chrzest noworodka, fakt chrztu trzeba by uznać za wątpliwy, gdyż matka nie znała nazwisk ani położnej, ani kapelana, a upływ czasu działał na niekorzyść w dotarciu do tych faktów.

bowiem dla mężczyzny był ważny nie fakt, iż został ochrzczony, lecz odkrycie prawdy o swoim pochodzeniu; informacja, że z ojcem, który był dla niego autorytetem, nie łączą go więzy krwi. Z kolei doświadczona traumami i chorobą żona nie mogła zaakceptować faktu, że mąż nie chce podjąć katechizacji, przyjąć kolejnych sakramentów i odnowić z nią przyrzeczenia małżeńskiego. Ich małżeństwo było przecież nierozzerwalnym związkiem chrześcijan. Ostatecznie małżonkowie nie przetrwali tego kolejnego kryzysu i rozstali się.

Wydaje się, że przytoczony kasus nie dotyczy zagadnienia chrztu bez zgody rodziców w niebezpieczeństwie śmierci dziecka. Bliższa analiza wypowiedzi matki bohatera tego przypadku ukazuje jednak, że chociaż formalnościom stało się zadość (zgoda została wyrażona przez matkę dziecka), to jednak faktycznie w zaistniałej sytuacji mogła mieć miejsce wada oświadczenia woli kobiety. Świadczą o tym następujące okoliczności: utajnienie zaistnienia chrztu przed „całym światem” (nawet w sytuacji bezpośrednich przygotowań syna do małżeństwa z katoliczką w formie kanonicznej) i wychowywanie dziecka w duchu całkowitej izolacji od Boga. Można zaryzykować hipotezę, że gdyby nie dramatyczne okoliczności w życiu synowej, informacja o chrzcie jej syna nigdy nie zostałaby ujawniona, a zatem rzeczywista wola kobiety była przeciwna temu, aby jej syn stał się członkiem Kościoła. Należy dodać, że ona sama w zeznaniach przed sądem kościelnym (w procesie o nieważność małżeństwa jej syna) zeznała, że zgodę na chrzest dziecka podjęła w „chwili słabości” psychicznej i fizycznej oraz pierwotnego lęku matki o życie dziecka. Tej decyzji wstydziła się później przez cały okres wychowania syna, a nawet wówczas, gdy rozpoczął on już samodzielne, dorosłe życie.

W omawianej sytuacji kobieta, która zgodziła się na chrzest syna, swoją późniejszą postawą faktycznie sprzeniewierzyła się obowiązkowi katolickiego wychowania dziecka, a chrzestna – choć to z jej inicjatywy doszło do chrztu – zawężyła swoją rolę do bycia swoistym „świadkiem chrztu”⁶⁰. W tym momencie warto powtórzyć pytania, które w swoim artykule stawia prof. Tomasz Gałkowski⁶¹: „czy [...] nie

⁶⁰ Celowo umieszczono to wyrażenie w cudzysłowie, gdyż w Kodeksie prawa kanonicznego (kanon 874 § 2) za świadka chrztu uważa się chrześcijanina niekatolika, który bierze udział w chrzcie, lecz nie może wypełnić warunków wymaganych przez Kościół na chrzestnego.

⁶¹ T. Gałkowski CP, *Postulaty de lege ferenda w odniesieniu do chrztu dzieci...*, dz. cyt.

prowadzi to do zniekształconego obrazu Boskiej wszechmocy i wiary w Boże miłosierdzie? Czy nie przyczyni się to do magicznego ujmowania chrztu, który może wszystko «załatwić»? Szczególnie w świetle wspomnianych już dokumentów Papieskiej Komisji Teologicznej *Nadzieja zbawienia dla dzieci zmarłych bez chrztu* z 19 stycznia 2007 roku i *W poszukiwaniu etyki uniwersalnej: nowe spojrzenie na prawo naturalne*⁶² z 27 marca 2009 roku z pokorą trzeba przyjąć i po wielokroć uświadamiać sobie, iż nie wolno nam zawęzać mocy i miłości Boga względem każdego człowieka do naszej aktualnie pojmowanej rzeczywistości, także rzeczywistości teologicznej. Chrystus obdarzył lud Boży sakramentami, ale jako Wszechmocny Bóg nie jest nimi związany. To my w swojej małości wiary i intelektu widzimy Go i Jego dzieła „wąskotorowo”.

Wnioski

Nie ulega wątpliwości, że chrzest dzieci wbrew woli rodziców, czy to w niebezpieczeństwie śmierci, czy też nie – o ile dokonany jest w formie trynitarniej i z intencją czynienia tego, co chce Kościół – jest ważny. Trzeba jednak koniecznie zaznaczyć, że w takiej sytuacji jest to działanie niegodziwe.

Nie można, zasłaniając się pojęciem *salus animarum*, unikać pytania, czy udzielanie chrztu dzieciom w sytuacji niebezpieczeństwa śmierci bez zgody rodziców, często bez chrzestnych, (którzy – gdy minęłaby sytuacja zagrożenia – mogliby podjąć zadania wychowania w wierze) nie jest wyrazem traktowania chrztu jako absolutnego i jedyne go środka zbawienia i niedowierzenia Bożej miłości. Czy rzeczywiście współczesna teologia nadal usprawiedliwia taki czyn wartością nadrzędną, jaką jest zbawienie człowieka? Chrzest powinien być traktowany jako konieczny, lecz nie absolutny środek zbawienia. Wskazują na to bezpośrednio dokumenty wydane w XXI wieku przez Stolicę Apostolską. Słuszne wydają się więc postulaty nakładające do odważnej realizacji dziedzictwa Soboru Watykańskiego II, do pełnej harmonizacji przepisów prawa kościelnego z nauką Kościoła o sakramentach.

⁶² Tłumaczenie polskie ukazało się w 2010 roku.

Jaki byłby praktyczny skutek prawny takich zmian (doprecyzowania w kanonie, że chrzest dzieci w niebezpieczeństwie ich śmierci bez uzyskanej zgody rodziców jest aktem ważnym, choć czyn popełniono niegodziwie)? Zasadniczo można by powiedzieć: „żaden”. Jednakże prawo kanoniczne tym różni się od prawa państwowego, że jego celem i rolą jest ostateczność eschatologiczna człowieka, a także wypracowanie prawidłowej relacji z Bogiem i drugim człowiekiem. Prawo kanoniczne jest również przekazem wiary, stąd właśnie w jej kontekście istotne są znajdujące się w nim zachęty, rady i wskazówki⁶³. Wyrażenia „godziwy – niegodziwy” użyte w normach kodeksowych mają swój oddźwięk na forum wewnętrznym Kościoła, ponieważ uczą i wymagają pod względem moralnym wrażliwości w samym procesie aplikowania norm w środowiskach życia wspólnotowego⁶⁴. Z kolei na gruncie *foro externo* wymagają konieczności wypracowania krytycznego spojrzenia i przyjęcia określonego stanowiska wobec postaw osób stawiających wspólnotę Kościoła w sytuacji „faktu dokonanego” (a tak może się stać właśnie w sytuacji podjęcia decyzji o chrzcie bez zgody rodziców w niebezpieczeństwie śmierci dziecka). Dlatego też należałoby postulować zmianę brzmienia kanonu 868 § 2 tak, aby zawarta w tym przepisie norma stała się rzeczywiście „pasem transmisyjnym, przenoszącym na język kanonistyczny soborową eklezjologię”⁶⁵.

⁶³ Por. R. Sobański, *Kościół – prawo – zbawienie*, Katowice 1979, s. 204: „można by oczekiwać, że Ustawodawca łączy w takich normach dwie funkcje (prawodawczą i nauczania wiary) gdyby nie fakt, iż są one nierozłączne”.

⁶⁴ P. Erdö, *Foro interno e foro esterno nel diritto canonico*, [w:] *Forum externum i forum internum w prawie kanonicznym. Między prawem a sumieniem. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej zorganizowanej 9–10 maja 2005 r. w Lublinie*, red. A. Skorupa, Lublin 2006, s. 37–60; G. Erlebach, *Illicitas – pojęcie prawne czy tylko moralne?*, [w:] *Forum externum i forum internum w prawie kanonicznym. Między prawem a sumieniem. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej zorganizowanej 9–10 maja 2005 r. w Lublinie*, dz. cyt., s. 79–97.

⁶⁵ Jan Paweł II, Konstytucja apostolska *Sacrae disciplinae leges*, [w:] *Kodeks prawa kanonicznego. Przekład polski*, Poznań 1984, s. 13.

Summary

Baptism without the will of the parents.

A comparative catholic view

At the time when great attention is paid to dignity and respect of one's religious freedom, in the Catholic Church there is a law that stipulates as licit the baptism of infants in danger of death even against the wishes of their parents (Canon 868 § 2). The equivalent norm in Eastern Catholic Canon Law is also problematic.

For long it has been a delicate issue and after the new, post – Vaticanum Secundum development of theological thinking the disputed norm caused further complication in understanding canon law. The attempts to change such law during the revision of Code of Canon Law in 1980's were rejected mainly for the theological truth that baptism is needed for salvation. The author discusses the problem by analyzing some historical backgrounds which as custom and practice is addressed by St. Thomas Aquinas in his *Summa theologiae* (ST II-II, q. 10 a, 12); theological elements and the legislative history.

This provision cannot be justified in any straightforward manner. A very wise interpretation and application should be made, specially nowadays, when the Catholic Church declares the true value given to conscience and to faiths other than Christianity. The contemporary authors in their propositions *de lege ferenda* indicate that the consent for baptize infants in objective danger of death without the will of their parents is a violation of natural justice and the right of religion freedom.

Fortunately, it seems that it is no more in the usage of the Church to baptize non-Catholic infants against the will of their parents, though some examples still may occur. More often we can observe „unauthorized” baptisms (made by grandfathers or maternity nurses in hospitals without the consent of the parents) which can not fulfill the conditions of „danger of death” requirements. Such situations cause many problems both moral and legal as: the responsibility for the new member of Christian Community, the obligation to educate the child in the faith, and to lead her/him to other sacraments. As an example the author presents two recent cases that took place in Poland, in 1970's. The consequences came into light during the marriage.

Keywords: illicit baptism, valid baptism, salvation, danger-of-death, parental will

Bibliografia

- Benedykt XIV, *Postremo mense*, [w:] *Codicis Iuris Canonici Fontes*, red. P. Gasparri, I. Serédi, vol. II, Roma 1924.
- Bernardus Paviensis, *Summa decretalium*, ed. E. A. T. Laspeyers, Regensburg 1860, przedruk: Graz 1956.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi issu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, [Roma] 1923.
- Codicis Iuris Canonici Fontes*, red. P. Gasparri, I. Serédi, vol. II, Roma 1924, nr 377, 418.
- Codicis Iuris Canonici Fontes*, red. P. Gasparri, I. Serédi, vol. IV, Roma 1926, nr 676, 714, 819, 830, 882, 913, 923, 1170, 1200.
- Codicis Iuris Canonici Fontes*, red. P. Gasparri, I. Serédi, vol. VII, Roma 1935, nr 4462, 4575.
- „Communicationes” 15 (1983).
- Corpus Iuris Canonici*, vol. 1, *Decretum*, ed. E. Friedberg, A. L. Richter, Graz, 1955, 1995.
- Crusading and the chronicle writing of the medieval baltic frontier. A companion to the chronicle of Henry of Livonia*, ed. M. Tamm, L. Kaljundi, C. S. Jensen, Farnham 2011.
- Erdö P., *Foro interno e foro esterno nel diritto canonico*, [w:] *Forum externum i forum internum w prawie kanonicznym. Między prawem a sumieniem. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej zorganizowanej 9–10 maja 2005 r. w Lublinie*, red. A. Skorupa, Lublin 2006, s. 37–60.
- Erlebach G., *Illicitas – pojęcie prawne, czy tylko moralne?*, [w:] *Forum externum i forum internum w prawie kanonicznym. Między prawem a sumieniem. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej zorganizowanej 9–10 maja 2005 r. w Lublinie*, red. A. Skorupa, Lublin 2006, s. 79–97.
- Ficoń M., *Los dzieci zmarłych bez chrztu – nieznana historia i współczesne pytania*, „Polonia Sacra” 32 (2013) nr 1, s. 111–133.
- Ficoń M., *Od piekła do nadziei zbawienia. Rozwój kwestii zbawienia dzieci zmarłych bez chrztu świętego w teologii katolickiej i jej egzystencjalna doniosłość*, Kraków 2012.
- Gałkowski T. CP, *Postulaty de lege ferenda w odniesieniu do chrztu dzieci*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2010, www.archidiecezja.lodz.pl/lst/wordpress/?p=320 (13.12.2013).
- Huels J. M., *Right of a minor to be baptized against the wishes of parents*, „Roman Replies and CLSA Advisory Opinions” 1997, s. 62–64.
- Instrukcja duszpasterska o chrzcie dzieci dla rodziców i chrzestnych*, I Synodu Diecezji Legnickiej, nr II, *Wskazania szczegółowe*, [w:] *I Synod Diecezji Legnickiej*

- (2007–2012). „Przypatrzmy się powołaniu naszemu”, t. II, *Dokumentacja I Synodu Diecezji Legnickiej*, Legnica 2012, www.synod.diecezja.legnica.pl (11.12.2013).
- Jan Paweł II, Konstytucja apostolska *Sacrae disciplinae leges*, [w:] *Kodeks prawa kanonicznego. Przekład polski*, Poznań 1984, s. 7–17.
- Kodeks prawa kanonicznego. Przekład polski*, Poznań 1984.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. Wprowadzenie ogólne*, Katowice 2010.
- Landon E. H., *A manual of councils of the Holy Catholic Church*, t. II, Edinburgh, 1909, s. 159, www.archive.org/stream/amanualofcouncil02landuoft/amanualof-council02landuoft_djvu.txt (12.11.2013).
- Magister Rufinus, *Die Summa Decretorum*, ed. H. Singer, Paderborn 1902, przedruk: Aalen 1963.
- McNamara E., *Unauthorized baptism*, „Zenit” 2006, 3 Oct., www.zenit.org/en/articles/unauthorized-baptism (11.12.2013).
- Nowicka U., *Przynależność wiernych do Kościoła Katolickiego wg KKKW i KPK*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010) nr 1–2, s. 270–298.
- Ombres R., *How can this be justified? Reflections on Canon 868 § 2 of the Code of Canon Law*, „Ius Ecclesiae” 13 (2001), s. 461–474.
- Pacuszkiwicz M. SJ, *Postuszeństwo nie wyklucza pytań*, „Tygodnik Powszechny” 1995 nr 4.
- Pavanello P., *Rilevanze del principio della libertà religiosa all'interno dell'ordinamento canonico*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 11 (1998), s. 267–283.
- Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S.R.E. Cardinalum, Episcoporum Conferentiarum, Dicasterum Curiae Romanae, Universitatum Facultatumque ecclesiasticarum necnon Superiorum Institutorum vitae consecrate recognitum* (tzw. *Schema II*), Città del Vaticano 1980.
- Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S.R.E. Cardinalum, Episcoporum Conferentiarum, Dicasterum Curiae Romanae, Universitatum Facultatumque ecclesiasticarum necnon Superiorum Institutorum vitae consecrate recognitum, iuxta placita Patrum Commissionis deinde emendatum atque Summo Pontifici praesentatum*, Città del Vaticano 1982.
- Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema documenti pontificii quo disciplina canonica de sacramentis recognoscitur*, „Typis Polyglottis Vaticanis” 1975, lit. I, *Schema de Sacramentis. De baptismo*, także w: „Communicationes” 7 (1975).
- Read G., *Unauthorised baptism*, „Canon Law Society Newsletter” 2007 nr 149, s. 54–58.

- Rivella M., *Battezzare i bambini in pericolo di morte anche contro la volonta dei genitori*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 9 (1996), s. 66–75.
- Schmitz H., *Taufaufschub und Rechta uf Taufe (=Taufaufschub)*, [w:] *Zeichen des Glaubens. Balthasar Fischer zum 60 Geburtstag*, ed. H. auf der Maur, B. Kleinheyer, Zürich–Frieburg 1972, s. 253–268.
- Smith W. B., *Without parental consent (response)*, „Homiletic and Pastoral Review” 2006 nr 1, s. 63–65.
- Sobański R., *Kościół – prawo – zbawienie*, Katowice 1979.
- Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitas Humanae*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 1967, s. 414–426.
- Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 1967, s. 313–324.
- Tomasz z Akwinu: *Summa theologiae*, www.corpusthomisticum.org/iopera.html#OM (9.12.2014).
- Verbeek S. M., *Particular law requiring the consent of both parties to baptize minor children*, „Roman Replies and CLSA Advisory Opinions: 25th Anniversary Edition” 2009, ed. S. A. Euart RSM, S. M. Verbeek, s. 85–87.
- Wojtyła K., *Wstęp ogólny do dokumentów Soboru*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 1967, s. 9–23.
- Zubert B. W., *Chrzest dziecka wbrew woli rodziców. Próba krytycznej wykładni kanonu 868 § 2 KPK z 1983 r.*, „Prawo Kanoniczne” 39 (1996) nr 3–4, s. 43–64.
- Zubert B. W., *Pro iure et vita – wybór pism*, red. E. Szczot, Lublin 2005.